

КАРПЕНКО М. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права
(ВНЗ «Національна академія
управління»)

УДК 344.13

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА СПІВУЧАСТІ

У статті аналізуються особливості кваліфікації військових злочинів, вчинених за співучасті. Констатується той факт, що є певні складності. Особливо це стосується цивільних осіб, коли вони цілком чи частково відповідальні за об'єктивну сторону окремих військових злочинів. У статті наведені позиції з даної проблематики провідних науковців. Крім того, висловлена пропозиція щодо доповнення частину 5 статті 27 Кримінального кодексу України положенням, ухвалення якого законодавцем сприятиме правильній кваліфікації злочинів за співучасті в правозастосовній діяльності.

Ключові слова: злочини проти встановленого порядку несення військової служби, військові злочини, склад злочину, об'єктивна сторона, суб'єкти військових злочинів, співучасть у військовому злочині.

В статье анализируются особенности квалификации при соучастии в воинских преступлениях. Констатируется тот факт, что имеются определенные трудности. Особенно это касается гражданских лиц, когда они полностью или частично ответственны за объективную сторону отдельных воинских преступлений. В статье приведены точки зрения по данной проблематике ведущих ученых. Кроме того, высказано предложение дополнить часть 5 статьи 27 Уголовного кодекса Украины положением, принятие которого законодателем поможет правильно квалифицировать преступления, совершенные при соучастии, в правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: преступления против установленного порядка несения военной службы, воинские преступления, состав преступления, объективная сторона, субъекты воинских преступлений, соучастие в воинском преступлении.

In the article the features of qualification are analyzed at participation in soldiery crimes. It is established circumstance that certain complication presents. The positions of leading scientists on this problematics are mentioned in this article. In addition, the article contains proposition of referent of part 5 paragraph 27 of CC (Criminal Code) of Ukraine, acceptance of which will assist in law enforcement activity to right realization of committing crimes in complicity qualification.

Key words: crimes against set order of execution of military service, soldiery crimes, composition of crime, objective side, subjects of soldiery crimes, participation in soldiery crime.



Вступ. Аналіз чинного кримінального законодавства висвітлив певну проблематику щодо кваліфікації військових злочинів, вчинених за співучасті. Тому необхідно більш детально проаналізувати цей інститут кримінального права, щоб надати пропозиції, які сприяли б у правозастосувальній діяльності уникати помилок у кваліфікації військових злочинів, вчинених за співучасті.

Дослідженню питань кваліфікації злочинів проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби за співучасті присвятили свої наукові праці: Х.М. Ахметшин, В.П. Бодаєвський, Ю.П. Дзюба, С.І. Дячук, М.І. Карпенко, В.О. Навроцький, М.І. Панов, О.Р. Полегенька, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов та інші вчені.

Крім того, ці питання аналізувалися фахівцями в коментарях до відповідних статей Кримінального кодексу (далі – КК) України, в інших публікаціях практичних працівників. Водночас залишаються окремі питання, які потребують додаткового всебічного аналізу і висвітлення.

Постановка завдання. Метою статті є подальший аналіз і розкриття особливостей, які характеризують окремі аспекти кваліфікації військових злочинів, вчинених у співучасті.

Результати дослідження. Згідно зі ст. 26 КК України, «співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину» [1]. Наступна правова норма КК (ст. 27) передбачає, що співучасниками злочину, поруч із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник, і конкретизує їхні дії. Диспозиції ч. 2 ст. ст. 402 («Непокора») і 404 («Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків») КК передбачають вчинення цих військових злочинів групою осіб як з обтяжувальною обставиною, тобто є кваліфікуючими ознаками. Крім того, у ч. 4 ст. 405 («Погроза або насильство щодо начальника») і в ч. 3 ст. 406 («Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості») передбачають вчинення цих злочинів також групою осіб, але ця форма співучасті є особливо кваліфікуючою ознакою. Щодо диспозицій, передбачених у ч. 2 ст. ст. 408 («Дезертирство») і 410 («Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»), то вони передбачають вчинення вказаних злочинів групою осіб за попередньою змовою, що також є кваліфікуючими ознаками їх скоєння. Інших форм співучасті у вчиненні військових злочинів у р. XIX Особливої частини КК не передбачено. Тобто зазначені вище військові злочини можуть бути вчинені за навмисної спільної участі двох чи більше осіб у формі простої чи складної співучасті.

Військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів можуть бути виконавцями військового злочину, а також організаторами, підбурювачами, пособниками. Особи, прирівняні до військовослужбовців, також можуть бути як виконавцями, так і співучасниками злочинів, що кваліфікуються за відповідними статтями р. XIX Особливої частини КК. Зокрема, у ч. 3 ст. 401 КК передбачено, що «особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу» [1].

Військові злочини належать до злочинів зі спеціальним суб'єктом. Тому цивільні особи (невійськовослужбовці) не можуть бути їх виконавцями, але можуть бути підбурювачами, пособниками чи організаторами.

Особи, які не є військовослужбовцями, не можуть бути і співвиконавцями військового злочину. Можливі випадки, коли військовослужбовець безпосередньо не бере участі у військовому злочині в аспекті об'єктивної сторони його складу, а схиляє до цього цивільних осіб. У такому разі має місце так зване посереднє виконання військового злочину, в якому виконавцем визнається військовослужбовець, пособником – цивільна особа.

Як зазначає Х.М. Ахметшин, «по своїй природі співучасть невійськовослужбовців у військових злочинах аналогічна співучасті не посадових осіб у посадових злочинах (неслужбових осіб у злочинах у сфері службової діяльності – М. К.). Невійськовослужбовці



можуть бути організаторами, підбурювачами чи пособниками військового злочину, але не виконавцями» [2, с. 74].

Аналогічна позиція М.І. Хавронюка, який зазначає, що «<...> у разі, коли військовослужбовець і цивільна особа спільними зусиллями виконують об'єктивну сторону військового злочину, остання несе відповідальність за вчинення військового злочину як пособник (кваліфікуюча ознака «за попередньою змовою групою осіб» у цьому випадку не застосовується). Так само кваліфікуються і дії цивільної особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки військового злочину, замість військовослужбовця (наприклад, якщо військовослужбовець схилив цивільну особу до умисного знищення військового майна. При цьому такий військовослужбовець визнається виконавцем злочину)» [3, с. 91].

Теоретично співучасть цивільних осіб можлива в усіх військових злочинах, які вчиняються умисно. Але насправді, враховуючи особливості обстановки, місця і часу вчинення окремих військових злочинів, можливість співучасті в них осіб, які не перебувають на військовій службі, обмежена. Більш реальна така співучасть у вчиненні військових злочинів, передбачених ст. ст. 404–405, 407–409, 411 КК України.

На думку Х.М. Ахметшина, «якщо цивільна особа разом із військовослужбовцем безпосередньо бере участь у вчиненні дій, які утворюють об'єктивну сторону того чи іншого військового злочину, наприклад, чинить опір із насильством патрульному наряду під час затримання останнім солдата, який порушує громадський порядок, то її дії необхідно визнавати не співвиконавством, а пособництвом, і кваліфікувати за ст. 240 із посиленням на ст. 17 КК РРФСР (за ст. 404 із посиленням на ст. 27 КК України – М. К.). Водночас опір патрульному наряду не може вважатися груповим, тому дії військовослужбовця, якщо вони не містять інших обтяжуючих обставин, підпадають під ознаки п. «а» ст. 240 (ч. 1 ст. 404 – М. К.)» [4, с. 20].

Фактично підтримує позицію Х.М. Ахметшина, М.І. Хавронюка із зазначеного питання і М.І. Панов, з яким ми солідарні. Він, зокрема, зауважує, що «дії цих осіб (несуб'єктів військових злочинів) навіть у випадках, коли вони у співучасті з військовослужбовцями виконують певну частину (елемент) об'єктивної сторони військового злочину, наприклад заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або здійснення інших насильницьких дій відносно військового начальника при вчиненні злочину, передбаченого ст. 405 КК («Погроза або насильство щодо начальника»), повинні кваліфікуватися як пособництво (чи організаторство) у вчиненні військового злочину. А за умов, що фактично вчинене цими особами містить склад іншого самостійного (загальнокримінального) злочину, вчинене має кваліфікуватися за правилами сукупності злочинів. Так само і цивільна особа, що разом із військовослужбовцем чи військовозобов'язаним, який проходить збори, безпосередньо (навіть за попередньою змовою) бере участь у вчиненні діянь, що утворюють об'єктивну сторону військового злочину, не може визнаватися співвиконавцем. Дії цих цивільних осіб слід кваліфікувати як пособництво чи організаторство у вчиненні військового злочину з посиленням не тільки на відповідну статтю р. XIX Особливої частини КК, але й на ст. 27 КК (певну її частину). Рішення, що пропонується, поширюється як на ситуації, коли військовий злочин вчиняється «групою осіб» (ст. ст. 402, 404–406), так і на ситуації, коли цей злочин здійснюється за попередньою змовою групою осіб (ст. ст. 408, 410 КК)» [5, с. 17–18].

Іншу думку щодо досліджуваного питання висловлює С.О. Харитонов, який зазначає, що «особа, яка не володіє ознаками військовослужбовця (військовозобов'язаного) (а як бути з резервістами під час проходження зборів? – М. К.), не може спричинити шкоду основному безпосередньому об'єкту військового злочину (відповідному виду порядку проходження (несення) військової служби), тобто вона як цивільна особа ні в якому випадку не може вчинити військовий злочин» [6, с. 180]. Тому С.О. Харитонов зазначає: «Ситуації, коли військовослужбовець організовує, підбурює або виступає пособником у вчиненні військового злочину, а його об'єктивну сторону виконує цивільна особа, слід кваліфікувати наступним чином: 1) якщо цивільна особа не має можливості спричинити шкоду об'єкту військового злочину, її дії слід розглядати як вчинення загальнокримінального злочину



(якщо вони підпадають під дію відповідних статей КК України) (а якщо не підпадають, тоді як бути? – М. К.); 2) діяльність військовослужбовця не може бути кваліфікована за статтями р. XIX КК України з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України (виконавець є центральною фігурою у співучасті і без нього співучасть неможлива), виходячи із цього, діяльність військовослужбовця потрібно розглядати як співучасть у загальнокримінальному злочині, виконавцем якого була визнана цивільна особа» [6, с. 180–181].

На нашу думку, проблему, про яку веде мову С.О. Харитонов, щоб не було жодних сумнівів щодо можливих інших варіантів кваліфікації вчиненого, можна вирішити шляхом внесення відповідних доповнень до ч. 5 ст. 27 КК України, яка після цього матиме такий зміст: «5. Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь, усуненням перешкод або виконанням об'єктивної сторони (дії чи її частини) злочину зі спеціальним суб'єктом сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину».

Схожу пропозицію висловлює і В.Я. Тацій, який пропонує доповнити ч. 5 ст. 27 КК України (щодо ознак пособника) так: «<...>, а також особа, яка, не маючи спеціальних ознак суб'єкта злочину, виконала певну частину об'єктивної сторони злочину в співучасті зі спеціальним суб'єктом» [7, с. 95].

Окремого аналізу варта позиція В.П. Бодаєвського, який зазначає: «У разі, коли поряд із військовослужбовцем співучасником корисливого посягання на військове майно є цивільна особа, військовослужбовець несе відповідальність за ст. 410 КК України, а цивільна особа, наприклад, за ст. ст. 185–191, 262, 308, 312, або 313 КК України. При цьому дії обох кваліфікуються як вчинені за попередньою змовою групою осіб» [8, с. 152]. У цілому погоджуємося із кваліфікацією дій військовослужбовця у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 410 КК України, водночас не можемо погодитися із запропонованою В.П. Бодаєвським кваліфікацією дій цивільної особи. Якщо предметом посягання є військове майно, тобто перебуває на балансі військової частини, то дії цивільної особи передбачають ознаки злочину, зазначеного в ч. 2 ст. 410, з урахуванням ч. ч. 3, 4 або 5 ст. 27 КК України. Щодо предметів злочинів, які передбачені ст. ст. 308, 312, 313 КК України, то якщо вони не були на обліку військової частини, фактично вчинене цими особами (військовослужбовцем і цивільною особою) містить склад іншого самостійного (загальнокримінального) злочину і має кваліфікуватися за правилами сукупності злочинів.

У теорії кримінального права питання про спільну участь у вчиненні військового злочину начальника і підлеглого не лише має значення для індивідуалізації відповідальності співучасників, але і потребує правильної кваліфікації вчиненого кожним із них.

Одним із таких прикладів співучасті начальника і його підлеглого в скоєнні злочину є виконання підлеглим явно злочинного наказу або розпорядження. Начальник, який таким чином схилив підлеглого до вчинення злочину, повинен бути визнаний підбурювачем або організатором злочину відповідно до ст. ст. 27, 29 КК, а виконавцем буде підлеглий. Інакше, якщо підлеглий не усвідомлював суспільно небезпечну сутність дії, коли виконував її за наказом начальника або водночас перебував у стані крайньої необхідності, то він не підлягає кримінальній відповідальності, а виконавцем злочину визнається начальник. Можливі й інші форми співучасті начальника і підлеглого.

Складними для кваліфікації є випадки сумісного вчинення насильницьких дій військовослужбовцями, що перебувають і не перебувають у відносинах підлеглості. Наприклад, до нестатутних дій, що здійснюються солдатом, долучається сержант, який є начальником як для винного, так і для потерпілого, чи насильницькі дії начальника підтримує підлеглий.

У такому разі дії начальника, що взяв участь у вчиненні його підлеглим нестатутних насильницьких діяч, необхідно кваліфікувати, оскільки він не може бути співвиконавцем передбаченого ст. 406 КК злочину, як військовий службовий злочин – перевищення влади чи службових повноважень, за ст. 424 КК (нині ст. 426–1 КК – М. К.).



Така кваліфікація зумовлена тим, що винний посягає на порядок здійснення військовими службовими особами службових повноважень.

Дії виконавця в цій ситуації не можуть кваліфікуватися за ч. 3 ст. 406 КК як вчинені в групі, бо начальник у такому разі не є суб'єктом даного злочину і не може бути визнаний співвиконавцем.

Коли до нестатутних дій, що здійснюються начальником стосовно рівних йому за службовим статусом військовослужбовців, приєднується особа, підлегла як винному, так і потерпілому, дії начальника необхідно кваліфікувати за ст. 406 КК, а дії підлеглого – як співучасть у цьому злочині за ст. ст. 27 і 406 КК, оскільки підлеглий у даній ситуації не є суб'єктом і не може бути визнаний співвиконавцем названого злочину, а за певних обставин – за сукупністю і ст. 405 КК, що передбачають відповідальність за злочин проти порядку підлеглості [9, с. 146–147].

Складно також кваліфікувати дії військової службової особи в разі скоєння злочинів, передбачених ст. ст. 364, 426, 426–1 КК України, після того як злочин, передбачений ст. 423 КК, був декриміналізований на підставі Закону України від 21 лютого 2014 р. № 746–VII [10], за їх вчинення разом з іншими особами. До моменту декриміналізації цього злочину позиція науковців передбачала, що «виконавцем зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем та співвиконавцем цього злочину може бути тільки військова службова особа, а іншим співучасником – як військова службова особа, так і інший військовослужбовець, а також цивільна особа, у т. ч. службова» [11, с. 1194].

Змістовною в цьому питанні є позиція Ю.П. Дзюби і М.І. Панова, які зазначають, що «слід мати на увазі, що в разі вчинення відповідного військового злочину у сфері службової діяльності у співучасті виконавцем такого злочину може бути виключно службова особа, а співучасником – як інші службові особи, так і військовослужбовці, які не є службовими особами, а також цивільні особи. Однак, якщо фактичні обставини свідчать про те, що умисел підлеглого не було спрямовано на сприяння начальнику вчинити службовий злочин, то, незважаючи на те, що підлеглий і діяв спільно з начальником, вчинене ним не може кваліфікуватися як пособництво у військовому службовому злочині. У той же час, коли начальник вчиняє разом із підлеглим який-небудь неслужбовий злочин, то цього ще недостатньо, аби розглядати його дії як зловживання владою (якщо не буде встановлено, що своє службове становище військова службова особа використовувала для організації злочину та залучення до його вчинення підлеглого)» [5, с. 139].

Нині зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем кваліфікується як загальнокримінальний злочин за ст. 364 КК України, організаторами, підбурювачами, пособниками якого можуть визнаватися як службові, так і неслужбові особи. Дії таких співучасників потрібно кваліфікувати за відповідними частинами ст. ст. 27 та 364 КК. Коли йдеться про військовий адміністративний проступок, то такі дії, за умови, якщо ці правопорушення не призводять до кримінальної відповідальності, передбачені ст. 172–13 («Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем») Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), диспозиція якої передбачає «незаконне використання військовою службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, використання військовослужбовця для виконання завдань, не пов'язаних із військовою службою, а також інше зловживання владою або службовим становищем, вчинене з корисливою метою чи в інших особистих інтересах, або в інтересах третіх осіб» [12]. Обставиною, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення, згідно з п. 4 ст. 35 КУпАП, є «вчинення правопорушення групою осіб». Інших форм співучасті КУпАП не передбачає.

Висновки. Проведений аналіз чинного законодавства України щодо кваліфікації за співучасті у військових злочинах засвідчує наявні особливості, які зазначені в цій статті. Їх урахування буде гарантією правильної кваліфікації дій військовослужбовців та інших співучасників як організаторів, підбурювачів та пособників на умовах, визначених ст. ст. 26–31 КК України.



Потребує доповнення ч. 5 ст. 27 КК України, яка після цього матиме такий зміст: «5. Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь, усуненням перешкод або виконанням об'єктивної сторони (дії чи її частини) злочину зі спеціальним суб'єктом сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № № 25–26. Ст. 131.
2. Ахметшин Х.М. Соучастие в воинских преступлениях. Советское уголовное право. Воинские преступления: учебник / под ред. А.Г. Горного. Москва, 1978. 427 с.
3. Військові злочини: Коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ, 2003. 272 с.
4. Ахметшин Х.М. Комментарий к ст. 1. Понятие воинского преступления. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / под ред. А.Г. Горного. Москва, 1986. 160 с.
5. Панов М.І. Поняття, система і види військових злочинів. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посібн. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.; за ред. М.І. Панова. Харків, 2011. 184 с.
6. Харитонов С.О. Окремі питання кваліфікації військових злочинів, вчинених в співучасті. Вісник кримінологічної асоціації України. 2017. № 3 (17). С. 174–182.
7. Тацій В.Я. Деякі питання співучасті у злочинах проти встановленого порядку несення військової служби. Підсумкова конференція слухачів, курсантів і студентів Академії внутрішніх військ МВС України (м. Харків, 2 квітня 2013 р.); Полегенька О.Р. Проблемні питання співучасті у військових злочинах. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 95.
8. Денисов С.Ф., Бодаєвський В.П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України): монографія. Запоріжжя, 2011. 324 с.
9. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): моногр. / за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ, 2006. 232 с.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21 лютого 2014 р. № 746–VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 12. Ст. 188.
11. Хавронюк М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ, 2010. 1288 с.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 р. № 8073–X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

